

Людмила ДИКА

СУФИКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР ІМЕННИКІВ ГОВІРКИ СЕЛА ЛЮБАРЦІ БОРИСПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Народні говори безспідставно називають живою лабораторією мови¹, їм властива “легкість словотворення й активність реалізації словотворчих моделей”². Панівним типом словотворення в ділянці іменника було й лишається морфологічне словотворення, тобто творення іменників за допомогою морфологічних словотворчих засобів – суфіксів і префіксів³.

Ще донедавна дослідники вказували на неповноту досліджень з діалектного словотвору. Через недостатнє представлення словотвірного рівня в *Атласі української мови* діалектні словотворчі відмінності не бралися до уваги для характеристики і класифікаційного поділу українських діалектів на наріччя, говори. Але ще на початку 60-х рр. І.І.Ковалик підкреслював, що діалектно-територіальне розшарування мови в галузі словотвору є другою після лексики ділянкою, а в окремих випадках навіть переважає над лексикою щодо загальної диференціації територіальних діалектів⁴.

Матеріали, зібрані для *Атласу української мови*, лише частково відображають різноманітність діалектного словотвору, проте й на їх підставі можна стверджувати, що “словотвірні особливості діалектів цілком структурно оформлені, такі ж важливі, як і інші елементи мовної структури, отже їх необхідно вважати релевантними класифікаційними ознаками, такими ж, як фонетичні, граматичні, лексичні та ін., і на рівні з ними необхідно використовувати їх при з’ясуванні членування будь-якої діалектної території”⁵.

Найгрунтовніше досліджений словотвір південно-західних говорів української мови. Зокрема це праці В.В.Німчука, Я.В.Закревської, К.М.Лук’янюка, О.Т.Захарків, І.І.Ковалика, Й.О.Дзендзелівського, П.П.Чучки, Г.Ф.Шила. Цінним узагальнюючим дослідженням з діалектного словотвору південно-західних говорів є монографія Я.В.Закревської “Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті”. Словотвір інших діалектних територій досліджували З.С.Сікорська, А.М.Мукан, Т.Г.Поліщук⁶.

Недослідженим є словотвір полісько-середньонаддніпрянського порубіжжя, зокрема говірок Бориспільщини. Взагалі говірки цього регіону мало привертати увагу дослідників⁷, хоча свого часу В.М.Брахнов відзначав, що говірки Бориспільщини становлять інтерес, оскільки саме на них

закінчується "смуга дифтонгічних звуків"⁸. Дослідження всіх рівнів, зокрема і словотвірних, говірок Бориспільського району допоможе з'ясувати одне з проблемних питань української діалектології – "визначення південної межі поліського наріччя, яка, до речі, саме на київському відтинку є найбільш дискусійною"⁹.

Це дослідження присвячене суфіксальному словотвору іменників окремих лексико-семантичних груп (назви діяча, місця, приміщень, держаків знарядь, процесів, одиничні та збірні назви) однієї говірки – с. Любарці Бориспільського р-ну Київської області¹⁰. Говірка належить до південно-західної частини східнополіського говору і ще не була об'єктом спеціального лінгвістичного опису¹¹.

Звернення до суфіксального словотвору зумовлене тим, що суфіксальні похідні є найчисленнішою групою серед афіксальних утворень. Суфіксальне словотворення вважається найпоширенішим способом словотвору в діалектній та літературній мовах¹². Випадки утворення нових діалектних словотвірних структур за допомогою префіксів зустрічаються рідко.

Аналіз назв у межах тематичних груп сприяє встановленню зв'язку між словами і позначуваними реаліями, що допомагає визначити мотивуючу ознаку у похідних словах, виявити мотиваційні відношення між мотивуючою і мотивованою лексичними одиницями і встановити принципи і способи називання комплексу реалій¹³.

Розглянемо назви особи за родом тих занять чи професій (ремесел), які донедавна практикувалися або практикуються досі сільськими мешканцями. Мотивуючою основою агентивних назв виступають назви виробничих процесів, предмета, продукту і місця праці.

Найпродуктивнішим суфіксом серед зафіксованих у говірці назв діяча є суфікс **-ник** (за спеціальною розробленою програмою у говірці зібрано понад 100 назв діяча). Найчастіше він приєднується до іменникових основ: *че¹редник* 'хто пасе череду', *во¹ловник* 'хто доглядає за волами', *па¹с'ішник*, *ла¹с'ішник*, *ла¹вушник* 'хто продає у лавці' (від *ла¹вка* 'магазин'), *тр'а¹п'ник* 'хто збирає ганчір'я', *ка¹ра'с'ірник* 'хто продає керосин' (від *ка¹ра'с'і^р* 'керосин'), *го¹р'ішешник* 'хто виготовляє і продає глиняний посуд', *ш'курник* 'хто вичиняє шкіри', *си¹тник* 'хто виготовляє сита', *п'іч'ник* 'хто мурує печі', *ми¹рошник*, *са¹пожник*, *ро¹ботник* 'наймит', *за¹ж'лубник*. Від дієслівних основ утворені агентиви: *мо¹лотник*, *р'із'ник*, *пере¹родушник* 'хто скуповує товар і перепродує його', *ко¹ладник* 'хто колядує', *поси¹пал'ник* 'хто засіває на Новий рік'. Порівняно мало зафіксовано відприкметникових утворень: *го¹родник* 'бригадир городньої бригади'. Про продуктивність цього суфікса в говірці свідчать прізвиська жителів сусіднього с. Іванків – *са¹латник'і* (від *са¹лат*: *во¹ни над т'расою / да¹к прода¹вали са¹лат*) і самого с. Любарці – *сапи¹тон:ик'і* (від *сапи¹тон* 'ягоди бузини'¹⁴: *бузи¹ни* *дужо ба¹гац'ко у* // *Л'убарц'ах / уї'їй них'то ни садим' / дес' са¹ма бе'рец'а // споко¹в'іку го¹вор'ат' бузи¹на / цв'і'те* *б'ітим / а* *чорни* *ї'ягоди то сапи¹тон // ту¹шил и у'чаву¹н' і ша¹рами сапи¹тон і* *сахарний бу¹р'ак / да с* *ц'ого ник'ли пирож'к'і / і ка¹зати пирож'к'і зі сапи¹тоном // да¹к о'то* *Л'убарц'і звет' сапи¹тон:иками* //).

Суфікс **-ар** у творенні агентивних назв належить до продуктивних суфіксів. У частині південно-західних говорів його активність є специфічною

рисом діалектного словотвору. У говірці с. Любарці зафіксовані віддієслівні утворення: *ко¹сар*, *пахар*, *ва¹гар*, *зво¹нар*. Відіменникові утворення: *оу¹чар*, *бондар*, *пош¹тар*, *лош¹кар*, *с¹тол¹ар*, *гон¹чар*, *жни¹вар* ‘учасник жнив’. Виділяється суфікс **-ар** у лексемі *д’огт а¹рик* ‘хто продає дьоготь’, де суфікс **-ик** є вторинним. У цьому випадку відбулося своєрідне нанизання суфіксів з однаковою функцією - назви особи за характером діяльності. П.І.Білоусенко відзначає, що в найдавніших староукраїнських пам’ятках суфікс **-н/ик** часто приєднується до основи твірного слова без потреби, оскільки він виражає вже по суті виражене значення¹⁵. Можливо, це свідчить про те, що суфікс **-ар** у говірці втрачає свою продуктивність, поступаючись суфіксові **-ик**. Суфікс **-ик** у чистому вигляді листає рідко, особливо в іменниках, що позначають осіб, але в українській мові він має ряд похідних, зокрема суфікс **-ник**¹⁶, який у досліджуваній говірці є продуктивним. Виділяється суфікс **-ар** також у назвах осіб жіночої статі: *моло¹чарка* ‘жінка, яка приймає молоко’, *до¹йарка*. Відповідних назв осіб чоловічої статі в говірці не виявлено, оскільки в с. Любарці відсутній денотат¹⁷.

У сучасній українській мові суфікс **-щик (-чик)** в агентивних назвах через об’єктивні причини (застереження від надмірного вживання у літературній мові¹⁸) є непоширеним. У досліджуваній говірці агентиви із суфіском **-щик (-чик)** (варіант **-л’щик**) утворені переважно від дієслівних основ: *ри¹бал’щик*, *ру¹бал’щик* ‘хто рубає дрова’, *укри¹вал’щик* ‘хто криє дах’, *ко¹л’їйщик* ‘хто коле свиней’, *ск’ірду¹вал’щик* ‘хто скирдує’, *продауш’чик*. Відіменникових утворень у говірці мало: *мага¹зинщик* ‘продавець’, *бара¹банищик*. До пізніших лексичних запозичень з російської мови належать: *з’рушчик*, *норм’ірошчик*, *у¹чотчик*.

Суфікс **-тел’** в українській мові належить до непродуктивних, у говорах він представлений поодинокими прикладами¹⁹. У досліджуваній говірці він зафіксований лише в кількох лексемах: паралельні форми *во¹дите¹л’* і *провожд’ите¹л’* ‘хто супроводжує сліпу людину’, *ро¹дите¹л’* ‘предок’. Під впливом російської мови новіші утворення: *загото¹в’ім’іл’*, *стро¹йім’іл’*, *во¹д’ім’іл’*. Про пізніше запозичення цих лексем з російської мови свідчить фонетичне оформлення суфікса **-тел’**: пор. *во¹д’ім’іл’* ‘водій’ і *во¹дите¹л’* ‘хто супроводжує сліпу людину’.

До малопродуктивних суфіксів іменників - назв діючої особи належать:

-ец’: *кра¹вец’*, *куз¹нец’*, *прода¹вец’*;

-ист (-іст): *танц’у¹рист*, *гармо¹н’іст*, *бубо¹н’іст*, *байа¹н’іст*;

-ач: *ко¹пач* ‘хто копає могили’, *о¹рач*, *с’і¹вач*;

-ух: *переп¹родух* ‘хто скуповує і перепродує товар’, *кон’ух*;

-ок: *пид¹пасок* ‘помічник пастуха’;

-їй: *ко¹л’їй* ‘хто коле свиней’;

-ун: *кли¹кун* ‘хто кличе на весілля’;

-ант: *спеку¹л’ант*, *квати¹рант*;

-ич: *по¹гонич*;

-ур: *нич¹кур* (*п’іч¹кур*) ‘хто мурує печі’.

Назви діючої особи жіночої статі творяться за допомогою суфіксів **-к-**, **-иц’-**, (варіанти **-ниц’-**, **-щич’-**, **-чиц’-**), **-ш-**, **-их-**. Твірною основою, як правило, є відповідні назви чоловіків. Продуктивними суфіксами виступають суфікс **-иц’-**, похідні від нього **-ниц’-**, **-щич’-**, що відповідають суфіксам

чоловічого роду -ник, -чик, -щик: ро¹ботни¹ц¹а 'жінка, яка наймалася на домашню роботу', ла¹воши¹ни¹ц¹а, бух¹ветчи¹ц¹а, у¹т'ужни¹ц¹а 'жінка, яка прасує в майстерні', за¹уж¹любни¹ц¹а, те¹л'атни¹ц¹а 'хто доглядає телят', прода¹уш¹чи¹ц¹а, ма¹га¹з¹ини¹чи¹ц¹а, при¹йо¹ми¹чи¹ц¹а, у¹чот¹чи¹ц¹а, норми¹ро¹уш¹чи¹ц¹а. Слід відзначити, що деякі утворення, наприклад, т'і¹па¹ш¹чи¹ц¹а, виб¹і¹ра¹ни¹ц¹а, уй¹а¹з¹ал¹ни¹ц¹а, пол¹и¹вал¹ни¹ц¹а, пол¹от¹ни¹ц¹а самі інформатори вважають дещо штучними: у¹с'і¹у¹й¹а¹з¹али, у¹с'і¹ви¹б'і¹ра¹ли; у¹с'і¹ж¹тер¹ли¹л'он; у¹й¹а¹же да і у¹се; жне да і у¹се. І хоча формально вони відповідають агентивним назвам чоловічого роду, в досліджуваній говірці таких назв не зафіксовано: вин не у¹й¹а¹же / вин ко¹сар. На цю особливість деяких агентивних назв жіночого роду звернула увагу дослідниця болгарського діалектного словотвору М. Тетовська-Троева. Серед назв особи жіночої статі вона виділяє групу похідних, які не мають відповідників чоловічого роду. Ці назви обмежені в семантичному відношенні, оскільки в них відображена специфічна для осіб жіночої статі діяльність, пов'язана передусім з доглядом за дітьми, з участю жінок у певних обрядах²⁰; наприклад, у досліджуваній говірці коро¹вайни¹ц¹а 'жінка, що пече весільний корвай', св'і¹тил¹ка 'дівчинка - учасниця весільного обряду'.

Продуктивним фемініним суфіксом є суфікс -к-, який приєднується: 1) до основ назв чоловічого роду: з¹на¹хор¹ка, пош¹тар¹ка, т¹ка¹чка, ли¹сто¹но¹шка, мо¹ло¹ча¹рка 'приймальниця молока', та¹н¹ц¹у¹ри¹стка, до¹й¹ар¹ка; 2) до дієслівних основ: во¹ро¹жка.

Продуктивним суфіксом для назв діючої особи жіночої статі в говірці с. Любарці виступає суфікс -ш-. Наявність утворень із цим суфіксом на позначення жінок за професією, заняттям є наслідком впливу російської мови: до¹хтар¹ша, он¹текар¹ша, огро¹но¹мша, ка¹с'і¹рша, бу¹л¹гах¹терша, б'і¹л'іо¹текар¹ша, у¹чит¹ел'ша, інс¹пектор¹ша. Ці назви утворені тільки від основ іменників чоловічого роду. У говірці суфікс -ш- розширює свої функції. Він активно вживається у назвах жінок, утворених від прізвищ або імен чоловіків: Кар¹манша (Кар¹ман), Фара¹онша (Фара¹он), Бара¹банша (Бара¹бан), Бара¹ноуша (Бара¹ноу¹с'ки), Арт¹і¹монша (Арти¹мон), Мана¹коуша (Мана¹коу), Ко¹шил'ша (Кошил'), Ко¹пил'ша (Копи¹лоу), Б'і¹гунша (Б'і¹гун), П'і¹ту¹хоуша (П'і¹ту¹хоу). У говірці суфікс -ш- у цьому ж значенні конкурує із суфіксами -их-: Шу¹ми¹ха (Шумс'ки), Ку¹чи¹ха (Куц'), Ле¹у¹чен¹чи¹ха (Леу¹ченко), Жу¹чен¹чи¹ха (Жу¹ченко), Мака¹р¹чи¹ха (Мака¹рець < Мака¹р; д'і¹ти Мака¹р¹чеви), Тара¹си¹ха (Тарас) та -к-: Кор¹сачка (Кор¹сак), Па¹з¹ини¹чка (Па¹з¹инич), Б'і¹ли¹чка (Б'і¹лик), Криво¹но¹ска (Криво¹нос). Показово, що суфікс -ш- вживається переважно для називання немісцевих жінок, прізвища яких нетипові для говірки, але вже зараз можна спостерігати процес поступового витіснення суфікса -их- суфіксом -ш-: Гопка¹ли¹ха (переважно у мовленні старшого покоління) і Гопка¹л'ша, що утворені від поширеного в говірці прізвища Гопкало.

До непродуктивних суфіксів агентивів жіночого роду належать: -их-: кра¹в'чи¹ха, нова¹ри¹ха 'жінка, яка готує на весіллі'; -ал'-: т¹ка¹л'а; -х-: п'і¹р'а¹ха; -ак-: чи¹та¹ка 'жінка, яка читає над покійником'. У літературній мові суфікс -ак- вживається на означення осіб з відтінком зневажливості: пор.: п'і¹са¹ка, кри¹л'а¹ка²¹. У говірці спостерігаємо розширення функцій цього суфікса.

Серед іменників, що вказують на місце, виділяють два семантичні

підтипи: 1) місце за предметом, який на ньому розташовується, або за дією, яка на ньому відбувається; 2) місце, де раніше був предмет, відбувалася дія²². У досліджуваній говірці назви першого підтипу творяться від іменникових та дієслівних основ за допомогою суфікса **-нищч-**: *по¹жаришиче*, *хатнишиче*, *печнишиче*, *п'іско¹вишиче*, *к¹ладбишиче*, *пасо¹вишиче*, *пастбишиче*. До другого семантичного підтипу належать назви площ, на яких росли різні сільськогосподарські культури. Ці назви утворені від основ назв рослин за допомогою суфіксів **-к-**: *гrec¹к¹іука* 'поле, на якому росте гречка' та **-нищч-**: *пше¹нишишиче*, *житишиче*, *йач¹менишиче*, *горох¹вишиче*, паралельні форми *про¹сишиче* і *просо¹вишиче*, *йачм¹и¹нишиче* і *йачме¹нишиче*, *морк¹вишиче* і *морко¹вишиче*, *бур¹а¹чишиче*, *л'оно¹в¹ишиче*, *оу¹сишиче*, *коноп¹лишиче*, *клеве¹ришиче*. Загальною назвою для скошених полів є *стер¹нишиче*. За такою ж моделлю інформатори легко утворюють структури: *капус¹тишиче*, *картон¹лишиче*, *гурко¹вишиче*, *ретко¹вишиче*, *поми¹доришиче*, але відзначають, що *так ни ка¹зали*. П.Ю.Гриценко зауважує: "Існуючі репрезентанти далеко не повністю покривають семантичний простір, рівний семемі 'поле після сільськогосподарських культур'; частина простору залишається невираженою; до того ж семантичний простір виявляється рухомих в ареальному плані і залежить від позамовної дійсності: наявності/відсутності вирощування ряду культур"²³. Цей висновок знаходить підтвердження і в досліджуваній говірці - у ній немає назв для полів з-під соняшників, гарбузів, маку, часнику: *сойашиники са¹дили кру¹гом го¹роду*; *гарбузи са¹дили між кар¹топл¹ейу*; *на го¹род'і¹ маку р'а¹док¹ с'і¹йали*; *час¹ник на го¹род'і*. П.Ю.Гриценко також вказує на асиметрію у вираженні семантичних просторів 'поле, засіяне...' і 'поле, з якого зібрано урожай', що пояснюється вибірковою зацікавленістю в номінації: у визначенні типу сівозміни враховувався попередник, звідси - актуальність семемі 'поле після...' і надлишковість - 'поле, засіяне'²⁴. Важливим для номінації поля, як відзначають інформатори, є можливість використання стерні скошеної культури: *на горох¹вишич'і¹* *пасли* / *на пше¹нишишич'і¹* *пасли скот*.

У досліджуваній говірці назви листя чи стебел городніх культур утворені переважно за допомогою суфікса **-ин'н'** від основ назв самої рослини: *кал а¹чин':е* і *кал ач о¹вин':е* (від *кал а¹ч'і* 'кукурудза'²⁵), *гурко¹вин':е*, *капус¹тин':е*, *морко¹вин':е*, *гарбуз¹ин':е*, *сойаши¹чин':е*, *мако¹вин':е*, *квасо¹лин':е*, *часни¹чин':е*. Загальне значення має назва *шалу¹шин':е* - 'непридатне листя капусти, цибулі, кукурудзи'. Малопродуктивним є суфікс **-ищч-**: *квасо¹лишиче*, *картон¹лишиче*. Окрему групу становлять назви, утворені від інших основ: *г'ічка*, *г'іч* 'листя буряків', *гудина* 'стебла огірків і гарбузів', *ба¹дил':е* *пом'і¹дорс'ке*, *ба¹дил':е* *гурко¹ве*.

Назви примішень у говірці творяться від основ іменників за допомогою суфіксів **-ник**: *кур¹ник*, *ку¹р'атник*, *те¹л'атник*, *ін¹дичник*, *о¹вечник*, *роз¹садник*, *пар¹ник*; **-н'**: *маіс¹терн'а*, *ш'ваін'а* 'швейна майстерня', *мо¹лошн'а* 'де приймають молоко', *воско¹боін'а*, *ко¹н'ушн'а*, *ко¹р'іун'а* 'сарай для корів', *сви¹нарн'а*, *по¹жарн'а* 'де стоїть пожежна машина', *то¹карн'а*, *пе¹карн'а*; **-к-**: *оу¹чарка* 'приміщення для овець'.

Одиначні назви у досліджуваній говірці творяться від іменникових основ за допомогою суфікса **-ин-**: *хл'і¹бина*, *реб¹рина*, *ха¹тина*, *часни¹чина*,

цибу^ллина, рет^лчина, картоп^ллина, капус^лтина, квасо^ллина, ма^лчина, горо^лшина, морк^лвина.

Назви сукупності дерев утворені від основ назв породи дерева за допомогою суфіксів -н'ак: виш^лн'ак, слив^лн'ак, дуб^лн'ак; -к-і: вербо^ллозк'і, бе^лр'ізк'і, топол^лк'і.

Назви держаків знярядь творяться від основ назв знярядь з допомогою суфіксів -илн-, -алн-: засту^лпилно, са^лпилно, рога^лчилно, кочер^лжилно, пу^лжално 'ручка батога' (від ^лпуга 'батіг'), гра^лбилно, ч'і^лпилно. Непродуктивними типами є відіменникові утворення з суфіксом -ишч-: лоп^латишче, топо^лришче 'ручка сокири' (але ^лкажут' со^лк'іра / ни^лйаки ни то^лпор) та суфіксом -ниі: на^лвил'ник 'держак вил'.

Назви процесів утворені від дієслівних основ за допомогою суфіксів -н'н-: поси^лпан'є, борону^лван'є, па^лс'ін'є, са^лпан'є, виб'і^лран'є, часту^лван'є, ^лпоран'є; -т'т-: поло^лт'є.

Аналіз словотвірних структур однієї говірки Бориспільщини показує, що діалектний словотвір перехідної зони має свої особливості. Своєрідний характер словотвірних явищ виявляється у функціонуванні словотвірних міждіалектних відповідей, властивих кожному з контактуючих говорів²⁶. Існування в одній діалектній системі двох і більше семантично тотожних словотвірних форм пояснюється виявом міждіалектних зв'язків²⁷. Наявність синонімічних структур є наслідком взаємодії двох сусідніх діалектних систем – польської і середньонадніпрянської. Майже в кожній із досліджуваних лексико-семантичних груп є паралельні структури ко^лл'ії, ко^лл'ійщик 'хто коле свиней'; п'іч^лкур, п'іч^лник 'хто мурує печі'; переп^лродах, переп^лродушник 'хто скуповує і перепродує товар'; заук^ллубша, заук^ллубниця, клуб^лжичка 'завідувачка клубом'; при^лйомишчиця, мо^лло^лчарка 'приміщення молока', Гопка^ллиха, ^лГопкал'ша; о^лвечник, оу^лчарка 'приміщення для овець', кур^лник, ку^лр'атник; синонімічні лексеми, утворені від різних основ: пас^лтух, че^лредник; пош^лтарка, листо^лношка. У говірці наявні різні моделі творення назв однієї лексико-семантичної групи: ^лжитишче 'поле, на якому росло жито', греч^лк'іука 'поле, на якому росла гречка'; слив^лн'ак, дуб^лн'ак, вербо^ллозк'і, топол^лк'і; засту^лпилно, лоп^латишче, на^лвил'ник.

Дослідження в межах різних лексико-семантичних груп показує, що набір суфіксів для творення назв цих груп у говірці с. Любарці суттєво не відрізняється від наявних в інших діалектах та літературній мові. Відмінності полягають у їх продуктивності, а також у різному функціональному навантаженні окремих суфіксів. Зокрема на відміну від південно-західних говорів, де суфікс -ар є надзвичайно активним у творенні назв осіб, у досліджуваній говірці він поступається продуктивним суфіксам -ник, -шчик. Особливістю словотвору говірки с. Любарці є продуктивність суфікса -ш- в агентивних назвах жіночого роду, а також у назвах жінок за ім'ям чи прізвищем чоловіка, що пояснюється впливом російської мови. Різне функціональне навантаження мають суфікси -ник, -ишче, -ак-, -к-. Так, суфікс -ник- у досліджуваній говірці обслуговує такі лексико-семантичні групи: назви діяча ^лпас'ішник, л'іс^лник, ^ллавушник; назви примішень: те^лл'атник, кур^лник, о^лвечник; назви держаків знярядь: на^лвил'ник. Суфікс -ишч- бере участь у творенні іменників, що вказують на

місце: *пше*¹*нишнішче*, *йач*¹*менишче*, *по*¹*жаришче*, *хатнишче*; у творенні назв стебел городніх культур: *квасо*¹*лишче*, *картоп*¹*лишче*; назв держаків знарядь: *лопа*¹*тишче*, *топо*¹*ришче*. За допомогою суфікса -к- утворюються назви приміщень: *оу*¹*чарка*, назви діючої особи жіночої статі: *з*¹*нахорка*, *пош*¹*тарка*, *листо*¹*ношка*; назви площ: *греч*¹*к'їука*; назви сукупності дерев: *вербо*¹*лзк'ї*, *топол*¹*к'ї*.

Серед особливостей словотвору досліджуваної говірки можна виділити наявність в одній структурі двох суфіксів, що мають однакове значення: *д'огт'а*¹*рик*, *ко*¹*л'їшчик*, *переп*¹*родушник*, що може свідчити про продуктивність суфіксів -ик (-ник), -шчик.

Вивчення словотвору окремих регіонів допоможе заповнити "прогалини, що з різних причин мають місце в цій ділянці в *Атласі української мови*"²⁸ і сприятиме глибшому дослідженню структури діалектної мови та повнішому вияву взаємозв'язків українських діалектів.

1. Павел В.К. Лексическая номинация. На материале молдавских народных говоров. – Кишинев, 1983. – С. 231.
2. Гриценко П.Ю. Моделирование системы диалектной лексики. – К., 1984. – С. 3.
3. Бевзенко С.П. Исторична морфологія української мови. – Ужгород, 1960. – С. 104.
4. Ковалик І.І. Словотвір і лінгвогеографія // Праці Х Республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 27.
5. Закревська Я.В. Ізгласи словотвірних явищ на тлі ізглас інших структурних рівнів // Український діалектологічний збірник. Кн. 3. – К., 1997. – С. 102.
6. Нимчук В.В. Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеборжавских говорах: Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. – К., 1962; Лукьянюк К.М. Суффиксальное словообразование в буковинских говорах (прямая суффиксация): Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. – Черновцы, 1966; Захаркив В.А. Словообразование имен существительных бойковского диалекта: Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. – Ужгород, 1981; Мукач А.М. Словотвір українських наддунайських говірок // Праці Х Республіканської діалектологічної наради. – К., 1961; Сикорская З.С. Суффиксальное словообразование имен существительных в украинских говорах юго-восточного языкового пограничья (междуречье Айдара и Калитвы): Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. – К., 1972; Полищук Т.И. Семантико-словобразовательные отношения в островных русских говорах Подолья: Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. – К., 1987.
7. Із 34 населених пунктів Бориспільського району в "Атласі української мови" (Т. 1, – К., 1984) представлено тільки 6. У хрестоматії "Говори української мови" (– К., 1977) немає жодного зразка тексту говірок Бориспільського району.
8. Брахинов В.М. Характерні риси говірок трьох населених пунктів на Бориспільщині, Київської області // Діалектологічний бюлетень. – Вип. 3. – 1951. – С. 25.
9. Залеський А.М. Говірки Київського Полісся // Київське Полісся. Етнолінгвістичні дослідження. – К., 1989. – С. 55.

10. Уперше в історичних документах с. Любарці згадується у 1622 р. під назвою Любарів (Історія міст і сіл Української РСР: Київська область. – К., 1971. – С. 205). За описом Київського намісництва 1781 р. “въ селѣ Любарцахъ... 300 хатъ” (Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст.: Описово-статистичні джерела. – К., 1989. – С. 100.). За книгою Київського намісництва 1787 р. в Любарцях був 891 мешканець (“душа”) – “разного званія казенные люди, козаки и владѣльцовъ...” (Описи..., с. 258.). На початок 1970-х років населення 3372 чоловіка (Історія..., с. 204). У 2000 році – 2323 мешканці та 1210 дворів (за даними Любарецької сільської ради).
11. С. Любарці знаходяться між пунктами 301, 331, 332 і 337 першого тому АУМ (– К., 1984). Найхарактерніші фонетичні та морфологічні риси говірки с. Любарці: [и] відповідно до етимологічного [о] та [е] у новозакритому складі під наголосом: *за стил, у ликт'ї, вин, виз* (<возь>), *вил, виск, пириг, над'вир, до лиука, під'нижок, під'нич'є, їсинка, со'лимкойу*; та у членаголошеній позиції: *пид'трушена, ви'уторок, пид копами, пидход'ти, пидтир'бстали, пиук'їла, пи'ухунта*; напівм'які й м'які шиплячі: *жар'ат', розжечок, кл'учем, крич'ат', старша, стар'їша, з лош'ам, на уш'ах*; звукосполуки [r'i], [k'i], [x'i]: *батог'ї, два оп'руг'ї, до дом'иук'ї, овечк'ї, копійк'ї, три чолов'їк'ї, дв'ї уй'азочк'ї, гол'ак'ї, ро'салк'ї, цариг'адк'ї, ложк'ї, опорк'ї, кожу'х'ї, трох'ї, три кон'ух'ї*; препалатальний [л]: *були, у ликт'ї, возили со'л'ому, вол'ам* (переважно в мовленні жінок старшого віку); [н'] між м і голосним, відповідним до етимологічного ę: *уремн'є, с'їмн'є* “насіння”, *мн'асни'ї, памн'ат'*; заперечна частка *ни-* в займенниках і прислівниках: *нигдє ни'кого, ни'якоий*; закінчення *-є* у називному відмінку іменників середнього роду на *-ьє-*: *кост'є, гол'є, кам'їн'є, пиднич'є, клечен'є, клоч'є, поси'пан'є*; закінчення *-и* в називному відмінку множини прикметників твердої основи: *д'їти мали, д'їти бат'кови, з в'їр'ї л'їсови, покоїни сн'а'ц'а, у чоботи у'драни, воли спо'їни* / звичени до л'удеї, *млин'ц'ї гречани* (доказом системності цього явища може бути рима в колядці, можливо, місцевого походження: *бичк'ї ро'гати пошли орати / на туйу ни'уку на поло'винку / на тої обло'жок / даї д'ад'у пиро'жок* /).
12. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. – К., 1976. – С. 5; Бевзенко С.П. Знач. праця, с. 104.
13. Блинова О.И. Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии // Вопросы изучения лексики русских народных говоров. – Л., 1972. – С. 100.
14. Пор.: “Сапетун, ну, м. Родъ киселя изъ бузины. Найкраща їжа дітям – то сапетон. Перясл. у.” (Словарь української мови / За ред. Б.Д. Грінченка. У 4 тт. – К., 1907-1909.)
15. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). – К., 1993. – С. 94.
16. Бевзенко С.П. Знач. праця, с. 110.
17. Форма *дойар* ‘чоловік, що доїть корів’ зафіксована в говірках сіл Кийлів і Вороньків Бориспільського району.
18. Бевзенко С.П. Знач. праця, с. 98.
19. Закревська Я. В. Нариси..., с. 59.
20. Тетовська-Троева М. Отглаголни имена за лица в българските говори

- (Nomina agentis). – София, 1988. – С. 123.
21. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979. – С. 63.
22. Закревська Я. В. Нариси..., с. 28.
23. Гриценко П.Ю. Зазнач. праця, с. 79.
24. Там таки, с. 80.
25. У першому томі АУМ зафіксовано 33 говірки, де на позначення кукурудзи використовуються лексеми *калачики*, *калач'я*, *калаци*. У північно-східній частині Київської обл. та в Чернігівській обл. вони утворюють компактні ареали (Атлас української мови. – Т. 1. – К., 1984. – Карта № 315, коментар с. 66). Ці дані були прокоментовані О.А.Малахівською (Малахівська О.А. Ареальна й семантична характеристика типів номінації кукурудзи (*Zea Mays* L.) в українських говорах // Структурні рівні українських говорів. – К., 1985. – С. 142-143). Незважаючи на це, в ЕСУМ у статтях *калач* і *калачики* значення “кукурудза, *Zea Mays* L.” відсутнє (Етимологічний словник української мови. – Т. 2. – К., 1985. – С. 348). У монографії І.В.Сабадоша лексема *калачики* теж розглядається тільки у значенні “рослин дуже близьких видів *Malva* і *Altae* (родина мальвові)”: “Калачики – семантичний дериват, мотивований формою істівних плодків цієї рослини” (Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. – Ужгород, 1996. – С. 123. Див. також с. 92-93, 139, 143). П.Ю.Гриценко подає нелокалізований дериват на позначення ‘площі, з якої знято врожай’ *калачищце* (Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – К., 1990. – С. 108).
26. Закревська Я.В. Нариси..., с. 103.
27. Ковалик І.І. Зазнач. праця, с. 31.
28. Бевзенко С.П. До характеристики відмінностей у словотворі української діалектної мови // Мовознавство – 1975. – № 3. – С. 73.